

Göz Yaşartıcı Gazlar Nereden Nereye?



Fotoğraf Google görsellerden alıntılanmıştır (<https://t24.com.tr/haber/biber-gazi-olumleri-engelliyormus,278136>)



Peri Meram ARBAK

*Tıp Doktoru
Göğüs Hastalıkları Uzmanı
Akademisyen
Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi
Göğüs Hastalıkları AD*

periarbak@hotmail.com

“Izgarada pişmiş etiniz var, değil mi? Yağ sıçrar, bir damla elinize düşer ve ahhh dersiniz! Şimdi tüm yüzünüzü bunun içinde hayal edin. Zihninize yerleşir...” bir emekli deniz piyadesi göz yaşartan gazla deneyimini böyle aktarıyor (1). Ülkemizde 2013 yılında yaşanan Gezi Olayları'nda yoğun gaz bulutlarıyla gündeme gelen biber gazı hâlen kitle hareketlerinde güvenlik güçleri tarafından tercih edilen kitle kontrol yöntemidir.

Tahriş edici bileşikler tarih boyunca kullanılmıştır. Romalıların M.Ö. 2. yüzyılda, mağaralardan düşmanı çıkarmak için bir tahriş edici bulut kullandığı, Bizanslıların muhalefet güçlerini rahatsız etmek için tahriş edici maddeler kullandığı bilinmektedir. Çinli savaşçılar ve Japon ninjaların, rakiplerini geçici olarak etkisiz hâle getirmek için yüzlerine toz hâline getirilmiş acı biber karışımları attıkları veya üfledikleri bildirilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Fransız polisi göz yaşartıcı gaz olarak suçlulara ve çetelere karşı etilbromoasetat kullandı (2). Birinci Dünya Savaşı sırasında da, daha

sonra gerçekleşen Vietnam savaşında da göz yaşartıcı gazlar genellikle insanları siperlerden veya sığınaklarından çıkarmak için kullanıldı, böylece diğer gazlar veya bombalar hedeflerini daha kolay buldular. Bu saldırgan bir hareketti. Bu tür askeri kullanımlar, göz yaşartıcı gazların savaşlarda kullanımının yasaklanmasına neden olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın ardından yöneticiler göz yaşartıcı gazları işçi eylemlerini bastırmakta kullanmaya başladılar. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Güney Afrika ve bazı Avrupa ülkeleri 1920'ler ve 30'larda işçi anlaşmazlıklarını ve grevlerini bastırmak için göz yaşartıcı gazları kullanan örneklerdendi. Binlerce I. Dünya Savaşı gazisinin kendilerine vaat edilen parayı

almak için Washington'a yürüdüğü bir eylemde Amerikan ordusu gazilere karşı harekete geçti ve toplu halde göz yaşartıcı gaz kullandılar. Bu daha sonra büyük haber oldu ve aynı zamanda göz yaşartıcı gazın ne kadar iyi işe yaradığının tanıtım materyalinin bir parçası hâline geldi. Sadece "kör edici, acı verici zehirli gaz" kullanılıyordu ve öldürmüyordu. "Bir kalabalığı korkut ve çılglık çılgılığa ağılat." ABD'de o dönemde göz yaşartıcı gazların tanıtımında öne çıkan slogandı (3).

Göz yaşartıcı gazın erken tarihsel gelişimindeki diğer önemli kullanımı, sömürge ayaklanmalarına ve bağımsızlık hareketlerine karşıydı. İngilizlerin kolonilerde ilk göz yaşartıcı gaz kullanımını 1935 yılında Filistin'de, daha sonra 1969 yılında Kuzey İrlanda'da gerçekleştirdi.

Göz yaşartıcı gazları kitle eylemlerini bastırmakta diğer yöntemlere göre daha zararsız bir yöntem olarak görme süreci İngiltere'de iki nedenle ilerledi. İlk durum, yöneticilerin bağımsızlık hareketlerinin yükselişi sırasında, özellikle Hindistan'da ama aynı zamanda diğer kolonilerde de, şiddet içermeyen direniş biçimleriyle karşılaşmalarıydı. Aşırı derecede şiddetli ve barbar görünmek istemiyorlardı, bu yüzden insanları vurmaya alternatif bir şeye ihtiyaçları vardı, pasif direnişe verdikleri tepkinin iyiliksever gibi görünmesini sağlamak için gazları kullandılar. İngiltere Nijerya'yı sömürgesi olarak yönettiği dönemde kadınların önceden sahip olduğu ekonomik güç ve sosyal saygınlıklarını ellerinden aldı, böylece 1929'da Nijerya'da Kadın Direnişi başladı. Kadınlar kendilerine değer vermeyen erkeklerin üstüne oturmak gibi, mahkemeleri işgal etme ve polis tarafından tehdit edildiklerinde dans etme ve kıyafetlerini çıkarma yöntemlerini uyguladılar. Oradaki ayaklanmalarda, kadınlar doğrudan eylem protestolarının ön saflarındaydı ve İngilizler kadınlara karşı şiddet kullanıyormuş gibi görünmek istemiyorlardı. Bu yüzden göz yaşartıcı gaz yine İngilizleri iyiliksever sömürgeciler gibi göstermek için bir çözüm olarak sunuldu (3, 4).

En popülerleri Biber gazı olsa da, göz yaşartıcı gazlar, diğer isimleriyle, isyan kontrol ajanları, rahatsız edici ajanlar, etkisizleştirici ajanlar heterojen bir gaz grubudur. Başlangıçta Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan gazlar, şimdi kolluk kuvvetleri tarafından çatışmacı kişileri etkisiz hâle getirmek ve kalabalık kontrolü için öldürücü olmayan bir seçenek olarak kullanılmaktadır. Bu maddeler akut göz ağrısına, sulanmaya, cilt tahrişine ve solunum yolu tahrişine neden olurlar.

Prototip gözyaşı gazları o-klorobenzilidenmalonitril (CS), kloroasetofenon (CN) ve dibenzoksazepin (CR)'dir. CN, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda geliştirildi, ancak savaş sırasında kullanılmadı. Bu zamandan sonra, CN, daha etkili ve daha az toksik olan CS'nin geliştirilmesine kadar öncelikle askeri ve kolluk kuvvetleri tarafından kullanıldı. CS, yaratıcıları Corson ve Stoughton'un adını taşıyan, ilk olarak 1928'de geliştirilen bir ajandır ve açık havada daha etkili olduğu için kolluk kuvvetleri için cazip bir seçenek olarak görüldü. CS gazı ülkemizde kolluk güçleri tarafından sık kullanılan iki ajandan biridir (Şekil 1).

Biber gazından farklı olarak CS gazı aslında çok ince, pudramsı toz partiküllerinden oluşmaktadır. Toz parçacık olduğu için yere çöker. CS gazı suda çözünmektedir. Ayrıca asitli değil alkali ortamlarda etkisi azalır. Biber gazında kullanılan limon veya süt gibi zayıf asitli çözeltilerin bu gaz için kullanıldığında yanma etkisinin artması bu yüzdendir. CS gazına maruziyette ciltteki yanmayı azaltmak için genel öne-



Şekil 1: Biber gazı kapsülü



Fotoğraf Google görsellerden alıntılanmıştır (<https://t24.com.tr/haber/polis-yeniden-gezi-parkina-mudahale-etti,231772>)

rilerin yanı sıra antiasit maddeler ve bikarbonat çözeltilerinin kullanılması önerilmektedir. Toz şeklinde olduğundan yüzün maske veya bir bez parçasıyla korunması da bu partiküllerin ağız ve burundan girişini kısmen engeller. Gözlerde ağrı, batma, yanma, gözyaşı salgısında artış, geçici körlük, nadiren korneada aşınma, ağız ve burunda yanma görülür. Maruz kalan deride yanma, batma, kızarıklık ve eriteme neden olur. Maruz kalım uzun sürerse ciltte su katabaricıkları gelişebilir. Gazın solunmasına bağlı burun akıntısı, hapşırma, boğulma hissi, nefes almada zorluk, hassas havayolu hastalıklarında (astım, KOAH gibi) bronşlarda daralma olur. Tükürükle karışan gazın yutulması sonucu, bulantı, kusma, kramplar ve ishal görülebilir (5).

Türk Tabipleri Birliği'nin 2013 yılında Gezi Parkı Olaylarında katılımcılara uyguladığı ve 11155 kişinin katıldığı ankette yoğun CS kullanımına bağlı olarak yaklaşık %30 oranında göz, %25 oranında kulak, burun, boğaz ve %12 oranında solunum sistemi belirtilerinin gözlemlendiği bildirilmiştir (6).

Biber gazı, 1970'lerin sonlarında yaratıldı ve 1980'lerin başlarında kolluk kuvvetleri tarafından kullanılmaya başlandı. Oleoresin capsicum (OC), biber spreyi içinde aktif madde olan,

Capsicum cinsine ait bitkilerden elde edilen yağlı yoğun bir ekstredir ve daha yaygın olarak acı biber olarak bilinir. Kapsaisinin fizyolojik ve farmakolojik etkileri 1920'lerden beri çalışma konusu olmuştur. Son zamanlarda, kolluk kuvvetleri tarafından isyan kontrol ajanı olarak da tercih edilmeye başlandı. Diğer gözyaşı gazlarıyla karşılaştırıldığında benzer etkiler üretmektedir ve sivil kullanım için popüler bir ajan hâline gelmiştir (7). Ülkemizde kolluk güçleri tarafından en sık kullanılan iki ajandan biridir. OC gazına maruziyetten sonra saniyeler içinde gözlerde yaşarma, yanma, batma, sulanma, burunda ve genizde yanma, hapşırma, soluk borusunda yanma, nefes almakta güçlük, tükürük miktarında artış, burun akıntısı gelişmektedir. Ellere bulaşan bu yağlı madde el sürme yoluyla farklı yerlere de bulaşacaktır. Uzun süre maruz kalındığında ve suyla birleştiğinde ciltte yanıklara neden olmaktadır. Temizlenmediği takdirde kıyafetler üzerinde günlerce kalmakta ve etkisi devam etmektedir (5).

Göz yaşartıcı kimyasalların özellikle astım, KOAH, kalp hastalığı gibi ek hastalığı olan bireylerde ölüme kadar ilerleyebilen ciddi sağlık sorunlarına neden olduğu bildirilmektedir. Sağlık sorunlarının ciddiyeti; maruz kalınan miktar ve süreye, ortam koşulları gibi çok çe-

şitli faktörlere bağlı olarak değişebilmektedir. Maruz kalan kişilerde akciğerlerde bronkopazm, reaktif havayolu değişiklikleri, ödem gelişebilmekte; asidoz ve hipoksemi tablosu ortaya çıkabilmektedir. Bu hipoksik süreç kalpte miyokard hipoksisi ve infarktüse neden olabilmektedir (8). Göz yaşartıcı gazların ölümcül olup olmadığını gündeme getiren olay emekli öğretmen Metin Lokumcu'nun 2011 yılında Hopa'da gazla karşılaşmasından sonra gerçekleşen ölümüdür. Adli Tıp Kurumu Trabzon Grup Başkanlığı Metin Lokumcu'nun ölümünü mevcut kalp krizi ve alveolar hemorajiye bağlarken, Türk Tabipleri Birliği ölüm ile kimyasal gazların ilişkili olduğunu, gazların tetiklediği akciğer hasarı ile indüklenen ventriküler fibrilasyonun gözlendiğini bildirmiştir (9). Çayan Birben ismi de biber gazının ölümcül etkisiyle anılmaktadır. Kavga eden gençleri ayırmaya çalışan Çayan Birben astım tanılı olup, olay sırasında kolluk güçlerinin biber gazına maruz kalarak astım krizine girmiş ve beyin kanaması nedeniyle hayatını yitirmişti (10).

Göz yaşartıcı gazlar, en popülerleri biber gazı kitle kontrol aracı olarak güvenli seçenekler midir? Gazlara maruz kalanların hem akut hem de uzun dönemli etkileri gerçek yaşam senaryolarında bilim çevreleri tarafından izlenmiş midir? Sadece laboratuvar koşullarında kontrollü dozlarla yapılan çalışmalar bu gazların ölümcül olabilecek etkilerini yeterince yansıtmaktadır mıdır?

Yanıtım hayır!

Biber Gazı Yasaklanmalıdır!



Fotoğraf Google görsellerden alıntılanmıştır (<https://www.birgun.net/haber/biber-gazindan-korunma-yollari-nelerdir-maruz-kalindiginda-uygulanmasi-gereken-ilk-yarim-yontemleri-609841>).

Kaynaklar

1. Borpujari P. Banned in wars: How tear gas was normalised in protest policing. <https://www.trtworld.com/magazine/banned-in-wars-how-tear-gas-was-normalised-in-protest-policing-48960>
2. Salem H, Gutting BW, Kluchinsky TA, et al. Riot Control Agents. Medical Aspects of Chemical Warfare. https://medcoeckapwstorprd01.blob.core.us-govcloudapi.net/pfw-images/borden/chemwarfare/Ch13_Pg441_484.pdf
3. The disturbing history of how tear gas became the weapon of choice against protesters. Conversation by Anna Feigenbaum. <https://www.vox.com/2020/6/3/21277995/police-tear-gas-protests-history-effects-violence>
4. Women's War. https://en.wikipedia.org/wiki/Women's_War
5. Karcioğlu Ö. Biber Gazı Yaralanmalarında Acil Müdahale ve İlk Yardım Uygulamaları. Biber Gazı Yasaklansın Tıbbi Sempozyumu. 10 Ocak 2015, İstanbul, 51-61.
6. Yavuz CI, Tanık FA, Balcıoğlu H, Okman U. Türk Tabipleri Birliği Kimyasal Gösteri Kontrol Ajanlarıyla Temas Edenlerin Sağlık Sorunları Değerlendirme Raporu. Biber Gazı Yasaklansın Tıbbi Sempozyumu. 10 Ocak 2015, İstanbul, 11-23.
7. Tidwell RD, Wills BK. Tear Gas and Pepper Spray Toxicity. [Updated 2023 May 14]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK544263/>
8. Gören MT, Biçer Ü, Demir T, Ersoy G, Ünüvar Ü. Ani Doğal Ölüm Ve Kimyasal Gaz Etkisinin Değerlendirilmesi; Bir Olgu Sunumu. Biber Gazı Yasaklansın Tıbbi Sempozyumu. 10 Ocak 2015, İstanbul, 85-89.
9. Gören MT. Türk Tabipleri Birliği Hopa Raporu. Biber Gazı Yasaklansın Tıbbi Sempozyumu. 10 Ocak 2015, İstanbul, 91-101.
10. <https://adanabarusu.org.tr/tr/barodan-haberler/adli-tip-biber-gazi-spreyi-olumcudur>